СПРОЩЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ /НА ПІДСТАВІ УГОД/: ЗАКОНОДАВЧИЙ ДОСВІД ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ

КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», доцент

ORCID ID: 0000-0002-2432-5286
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.36

У статті зроблено спробу проаналізувати цінність законодавчого досвіду окремих іноземних держав, стосовно подальшого удосконалення вітчизняних норм, які регламентують спрощене кримінальне провадження.

Подальше вивчення інституту угод у кримінальному провадженні, доречне з урахуванням трьох основних чинників: аналізу історичного досвіду, узагальнення практики застосування чинного законодавства та вивчення іноземного досвіду: кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Інститут кримінального провадження на підставі угод є вдалим, виправданим «запозиченням» законодавчого досвіду інших держав та належить до особливих/спрощених порядків судочинства. Сприйнятий науковцями, практиками - позитивно, оскільки передбачена законом можливість домовленості між підозрюваним (обвинуваченим) і прокурором або потерпілим, між прокурором та представником юридичної особи стала поширеним альтернативним способом вирішення кримінальних правових конфліктів.

Ключові слова: спрощене провадження, угода про визнання винуватості, угода про примирення, угода між прокурором та юридичною особою, компроміс, законодавчий досвід іноземних держав.

Постановка проблеми

Подальше реформування вітчизняного кримінального провадження передбачає оптимізацію процесуальної форми, ефективну реалізацію прав учасників на вільний доступ до правосуддя, оптимізацію/економне та раціональне використанню ресурсів, дотримання розумних строків розслідування/розгляду справи й зменшення навантаження на роботу правоохоронної/суддівської систем. Як приклад – доповнення чинного КПК України (у грудні 2024 року), главою 37^{-1} «Кримінальне провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в спеціальному порядку», зокрема, статтями 483^{-17}- 483^{-21}, стосовно укладення угоди між прокурором та юридичною особою (представником юридичної особи) [1].

Інститут кримінального провадження на підставі угод є вдалим, виправданим «запозиченням» законодавчого досвіду інших держав та належить до особливих/спрощених порядків судочинства. Сприйнятий науковцями, практиками – позитивно, оскільки передбачена законом можливість домовленості між підозрюваним (обвинуваченим) і прокурором або потерпілим, між прокурором та представником юридичної особи стала поширеним альтернативним способом вирішення кримінальних правових конфліктів.

Стан дослідження

Питання застосування спрощених процедур розгляду кримінальних справ, у тому числі із застосуванням угоди, досліджувалися/досліджуються іноземними вченими, зокрема: А. Альшулер, А. Гольдштейн, М. Філі, Л. Фрідман, М. Хейманн, Р. Веннігер, Д. Дресслер, Д. Ленгбайн, В. Макдоналд, Ч. Мірскі

та Р. Скотт, Д. Болдуїн, Е. Доуб, С. Коен, М. Макконвілл, Л. Уайнреб, Д. Роулз, Е. Сандерз та Е. Ешвор, А.Ж. Арно і Р. Давід, Бертел, Б. Зварт, К. Вінгаерт та Н. Йорг, С. Трехселл та інші.

Цінні наукові доробки внесли вітчизняні дослідники: О. Андрушко, О. Баулін, П. Балов, П. Берназ, В. Вапнярчук, Г. Власова, С. Волкотруб, В. Галаган, В. Гринюк, Ю. Грошевий, О. Губська, П. Денисюк, В. Дрозд, К. Задоя, В. Зеленецький, Л. Карабут, В. Канцір, Н. Карпов, С. Крушинський, М. Коваль, О. Лазукова, Л. Лобойко, Т. Лоскутов, Є. Лук'янчиков, В. Маляренко, Н. Малярчук, С. Мельник, Р. Новак, В. Нор, І. Оборонова, С. Перепелиця, О. Поповченко, О. Пунда, М. Романов, Д. Савицький, О. Сачко, М. Сіроткіна, С. Слінько, О. Татаров, М. Таус, Г. Тетерятник, І. Тітко, В. Трофименко, Ю. Циганюк, О. Шило, О. Яновська та інші дослідники.

Однак, потребують подальшого системного вивчення і переосмислення питання сутності угод у кримінальному провадженні України, особливостей порядку їх укладення, судового провадження й виконання, перспектив використання відповідного іноземного законодавчого досвіду.

Метою статті є фрагментарний аналіз положень процесуального законодавства окремих іноземних держав на предмет процедури укладення угод у контексті спрощеного кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу

Продовження дослідження інституту спрощеного провадження, доречне з урахуванням трьох основних чинників: аналізу історичного досвіду, узагальнення практики застосування чинного законодавства та вивчення іноземного досвіду (кримінального, кримінального процесуального законодавства та практики застосування).

Проблема ефективного відправлення правосуддя у США багато десятиріч вирішується шляхом застосування інституту угоди про визнання винуватості. Вважається, що цей інститут виник саме у США. В «американському» кримінальному процесі існують два типи угод – про визнання винуватості та про співпрацю зі слідством/судом. Процедура їх укладення врегульована Федеральними правилами кримінального процесу в окружних судах США (правило 11), Зводом законів США (стаття 3553(3)18), Керівними правилами США щодо призначення покарань (стаття 5 К 1.1), законодавством окремих штатів [2].

Зобов'язання сторін, взяті за цими двома типами угод, різняться. У першому випадку можливе укладення угод трьох видів: 1) про визнання винуватості в обмін на пом'якшення обвинувачення; 2) про визнання винуватості в обмін на пом'якшення покарання; 3) про визнання винуватості в обмін на пом'якшення звинувачення і покарання.

Окрім того, американському кримінальному процесу відома процедура вирішення кримінальних проваджень без проведення судового розгляду (у випадку заяви обвинуваченим клопотання про відмову оскаржувати пред'явлене обвинувачення (nolo contendere)).

Вивчення наукових джерел та судової практики показало, що абсолютна більшість кримінальних проваджень від їх загального числа в судах США, вирішується на підставі угод про визнання винуватості [3].

Роль суду в американських змагальних процедурах є традиційно «пасивною». Суд «пов'язаний» пред'явленим конкретній особі обвинуваченням. Тому, якщо прокурор і обвинувачений досягли угоди, суд, зазвичай, визнає саме це обвинувачення доведеним, обмежившись тими доказами, які вважали за потрібне надати учасники (сторони). Реалізуючи свої повноваження під час розгляду угоди про визнання винуватості, її схвалення або відхилення, суд наділений також повноваженнями дискреційними, свободою у виборі ухвалення одного з можливих рішень. Законодавство встановлює мінімальний обсяг правил, які повинні бути дотримані суддею під час прийняття рішення. Так, суд зобов'язаний відхилити заяву обвинуваченого про намір укласти угоду, якщо у відкритому судовому засіданні, особисто опитавши обвинуваченого, переконається, що: 1) клопотання є наслідком погроз, насильства, обману, навіювання, іншого примусу або обіцянки будь-яких благ, окрім передбачених угодою (розділ (c) Правила 11); 2) обвинувачений не обізнаний про наслідки

угоди та з своїми процесуальними правами; 3) обвинуваченому не забезпечено право на захист. Основна вимога – суд має право винести рішення на підставі визнання обвинуваченим своєї винуватості без дослідження доказів у тому випадку, якщо переконається в наявності фактичних підстав для такого визнання (Р. £ правила 11 Федеральних правил кримінального процесу в окружних судах США). Противники «обвинувачують» інститут угоди про визнання винуватості в тому, що він порушує засаду презумпції невинуватості, права на захист, права відмовитися давати показання проти себе. Особа, володіючи правом визнати свою винуватість і тим самим виключити офіційне дослідження повідомленої підозри (обвинувачення), позбавлена абсолютного права відмовитися від власної заяви про винуватість. У кожному разі це – предмет дискреційної влади суду. Окрім того, процедура не гарантує, що суддя задовольнить прохання прокурора про призначення певного покарання обвинуваченому: він може призначити будь-яке, у тому числі й більш суворе, покарання, ніж рекомендував прокурор. Угода знижує стандарти доказування в кримінальних провадженнях, оскільки в разі її укладення зникає необхідність у повноцінному збиранні, всебічній перевірці та об'єктивній оцінці доказів. Усвідомлення правоохоронними органами того, що визнання особою винуватості та укладення з нею угоди, «автоматично» передбачає засудження, загрожує зловживаннями з їхнього боку. Прослідковуються випадки, коли прокурори висувають «завищене» обвинувачення, з обіцянкою, що воно буде пом'якшено у випадку визнання особою своєї винуватості в суді. Обвинувачений погоджується визнати себе винним у менш тяжкому злочині під страхом, що буде притягнений до кримінальної відповідальності за більш тяжкий злочин. У результаті, підвищується ймовірність засудження невинних. У разі слабкості позиції обвинувачення, прокурори використовують угоди як спосіб уникнути виправдання винних. У такій ситуації, засуджуються особи, які могли б бути виправдані за недостатністю доказів їхньої винуватості. Верховний суд США в одному зі своїх рішень вказав, що угоди якраз і призначені для використання в тих кримінальних провадженнях, де «винуватість обвинуваченого під серйозним питанням або де є істотні сумніви, що обвинувачення зможе довести винуватість обвинуваченого» [4].

З іншого боку, у США суд має право призначити будь-яке законне покарання, незважаючи на угоду сторін. Суд, перевіряючи дотримання умов угоди, зобов'язаний з'ясувати в обвинуваченого, чи він розуміє, що ні його захисник, ні суд не можуть до судового розгляду справи повідомити йому точні межі можливого покарання. Також судом роз'яснюється, що ним може бути не прийнята рекомендація прокурора чи прохання адвоката про призначення конкретного покарання, і в цьому випадку обвинувачений, що заявляє клопотання про невинуватість, не матиме права відкликати його в майбутньому. Невизначеність практики призначення покарання нерідко призводить до засудження осіб до більш суворого покарання, ніж те, яке погодив прокурор під час укладання угоди. Однак, у більшості випадків, пом'якшення прокурором обвинувачення, що покладено в основі угоди, тягне також пом'якшення кримінальної відповідальності. Але й у цьому випадку обвинувачений не завжди отримує «велику вигоду», оскільки, практика складання покарань за вчинення кількох злочинів, широкий розрив між нижчою і вищою межею строку покарання за більшість злочинів, включення інформації про фактичні обставини злочину в доповідь про обвинуваченого, які досліджуються суддею перед призначенням покарання, – знижують значення того факту, що частину пунктів обвинувачення знято або що обвинуваченому призначається покарання лише за деякі з вчинених ним злочинів [2].

У кримінальному судочинстві держав Західної Європи, застосовуються погоджувальні процедури «conformidad» і «juicios rápidos» – у Королівстві Іспанії, моделі «abbreviato» і «patteggiamento» в Італійській Республіці, «absprachen» у Федеративній Республіці Німеччина, «reconnaisance 41 prelable de coupabilité» у Французькій республіці. Це обумовлено значною схожістю типів судочинства західноєвропейських держав [5].

У кримінальному процесуальному законодавстві цих держав, у провадженнях про визнання винуватості, ведення сторонами пе-

реговорів щодо умов відповідальності обвинуваченого – не передбачено. Межі компромісу між державою та особою чітко окреслені законом: особі, яка погодилася з пред'явленим їй обвинуваченням, при дотриманні ряду додаткових умов, гарантується призначення покарання не вище межі, встановленої законом. Укладення та затвердження таких кримінальних проваджень мають певні особливості:

1. Угода може укладатися за ініціативою обвинуваченого. В одних випадках, потрібна заява обвинуваченого про згоду з обвинуваченням, в інших – клопотання прокурора про укладення угоди з обвинуваченим. Наприклад, в італійському «abbreviato», вирішення кримінального провадження на підставі угоди можливе на попередньому слуханні й тільки за клопотанням обвинуваченого (ст. 438 КПК Італії). Для розгляду кримінального провадження в межах іспанського «conformidad», обвинувачений повинен висловити свою згоду з кваліфікацією злочину і мірою покарання, запропонованих у клопотанні прокурора (ст. 655, 689.2 КПК Іспанії).

2. У більшості випадків обвинувачений повинен висловити своє бажання скористатися угодою до початку судового розгляду. Наприклад, в італійському «abbreviato», обвинувачений зобов'язаний направити клопотання про спрощене судове провадження за п'ять днів до початку підготовчого судового засідання; італійська процедура «patteggiamento» застосовується у випадку, якщо сторона обвинувачення і сторона захисту в ході досудового розслідування/підготовчого судового розгляду, уклали угоду про призначення обвинуваченому певного покарання і заявили перед судом клопотання про його затвердження до початку судового розгляду. Разом з тим, згідно із згаданим кримінальним процесуальним законодавством окремих держав, обвинувачений може дати згоду на розгляд провадження в спрощеному порядку вже в судовому засіданні.

В іспанському «juicios rápidos», обвинувачений має право зробити заяву про визнання винуватості на стадії прийняття справи до слухання; «conformidad» – угоду обвинувачений має право укласти не тільки під час закінчення досудового розслідування, а й у підготовчому судовому засіданні та після дослідження доказів у судовому засіданні, проведеному за участю присяжних засідателів; німецьке «absprachen» спрямовує досягнення сторонами домовленостей щодо укладення угоди в суді й під його контролем.

3. Укладення угоди про визнання винуватості тягне пом'якшення покарання. До прикладу, в італійському «patteggiamento» та французькому «reconnaisance prelablo de coupabilité» – суд зобов'язаний знизити покарання на дві третини порівняно з тим покаранням, яке передбачає кримінальний закон за такий злочин. Іспанський «juicios rápidos» передбачає зменшення розміру покарання на одну третину від максимального. Разом з тим, процесуальним законодавством ряду держав Західної Європи закріплюються додаткові пільги при вирішенні кримінального провадження по спрощеній процедурі. Так, в італійській процедурі «patteggiamento» з обвинуваченого не стягуються судові витрати, судимість погашається в скорочені строки, не застосовується додаткове покарання (за винятком конфіскації), затверджена судом угода про визнання винуватості не має преюдиціального значення для цивільного та адміністративного судочинства. У той же час, деякі західноєвропейські моделі не передбачають зменшення розміру покарання, а лише припускають спрощення процедури (усунення стадії судового розгляду, дослідження доказів). Наприклад, італійське «abbreviato», іспанське «conformidad».

4. Суду відводиться роль активного учасника кримінального процесу, який самостійно ухвалює рішення з ключових питань провадження – обвинувачення і покарання, визначає, наскільки факт укладення угоди з обвинуваченням може дозволити йому скоротити або виключити дослідження матеріалів провадження і перейти до вибору міри покарання. При цьому, суддя керується виняткова своїм внутрішнім переконанням і законом. Виходячи з цього, суддею, межах угоди про визнання винуватості, ухвалюється обвинувальний вирок, якщо є докази, які підтверджують винуватість особи. Звідси і право суду відмовити або припинити розгляд кримінального провадження у формі угоди й вирішити його у звичайному судовому засіданні, якщо у суду є сумніви щодо винуватості обвинуваче-

ного. Так, іспанська процедура «conformidad» передбачає ухвалення вироку лише на підставі перевірки суддею доказів обвинувачення. В італійській процедурі «patteggiamento» суддя, отримавши угоду сторін про визнання винуватості та призначення покарання, перевіряє дотримання процесуальних вимог і, не виявивши порушень закону, затверджує її. Водночас, суддя має право оцінювати докази в кримінальному провадженні, відмовляючи в затвердженні угоди, якщо він вважає, що запропоноване покарання явно не відповідає вчиненому, або сумнівається у винуватості особи.

5. Повне визнання обвинуваченим цивільного позову про відшкодування заподіяної злочином шкоди, не є обов'язковою умовою укладення угоди про визнання винуватості. Так, в іспанському кримінальному процесі, у процедурі «conformidad», обвинувачений при укладенні угоди про визнання винуватості, має право повністю/частково заперечувати проти заявленого потерпілим цивільного позову про відшкодування завданої злочином шкоди. Суд розглядає кримінальне провадження за спрощеним порядком щодо вчинення злочину, але повністю досліджує докази, які стосуються цивільного позову, і обговорює питання, пов'язані з вимогами про відшкодування шкоди.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство окремих держав, зумовлює застосування компромісних моделей правосуддя не шляхом визнання винуватості у вчиненні злочину обвинуваченим, а його формальною згодою з обвинуваченням. Необхідно враховувати й те, що, на відміну від американського кримінального процесу, у якому укладення угоди про визнання винуватості тим імовірніше, чим «слабкіші» докази обвинувачення, в європейських процедурах угоди затверджуються, якщо позиція обвинувачення «сильна». Суд, перевіривши докази обвинувачення, приходить до висновку про можливість зменшення покарання обвинуваченому не тому, що він визнав свою винуватість, а тому, що винуватість обвинуваченого повністю підтверджується, він дотримався умов угоди.

Варто звернути увагу, що в кримінальних процесах держав континентальної Європи, окреслюється тенденція на розвиток договірного початку в компромісних процедурах за типом американської угоди про визнання винуватості. В Іспанії, щоб сприяти досягненню «conformidad», прокурор і захисник ведуть переговори про обмеження обвинувачення до обсягу, який дозволив би вирішити кримінальне провадження за цією процедурою. Італійське «patteggiamento», цілком може вважатися аналогом «американської угоди» про визнання винуватості, оскільки суд, затверджуючи угоду, надає законної сили згоді сторін. Німецька процедура «absprachen» допускає можливість сторін домовитися між собою. У той же час, ця процедура істотно відрізняється від угоди про визнання винуватості в законодавстві США. Основні її правила викладені в рішеннях Конституційного та Верховного судів Німеччини. Таким чином, німецька процедура «absprachen» є можливою, якщо дотримані передбачені законом підстави для пом'якшення відповідальності обвинуваченого. Якщо їх немає – угода не може бути затверджена.

Висновки

У законодавстві Європейського Союзу процедури прийняття судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості не цілком однотипні із законодавчою практикою США: ініціативність сторін у вирішенні питань обвинувачення, трансформується неможливістю за угодою змінювати обвинувачення, а «пасивна позиція» суду у вирішенні питання про порядок вирішення провадження – його обмеженою активністю. Особливий порядок ухвалення судового рішення на підставі угоди про визнання винуватості, має процесуальну правову природу, схожу з континентальними погоджувальними процедурами: вони засновані на згоді сторін, але не пов'язані з укладенням сторонами угоди як процесу переговорів щодо її умов, оформленням певним чином досягнутих домовленостей. Предметом погоджень є згода з пред'явленим обвинуваченням, або покаранням, запропонованим прокурором, або із спрощенням судової процедури розгляду кримінального провадження.

Угода в законодавстві США про визнання винуватості під впливом європейської процесуальної культури і практики набуває нових

маркувань: суд нерідко застосовує широкі кордони розсуду (угляду) під час призначення покарання; бере активну участь в обговоренні умов укладення угоди сторонами. Як наслідок необмежених повноважень прокурора ухвалювати рішення щодо укладення угоди, остання стає схожою не на двосторонню угоду обвинуваченого з прокурором після змагальних переговорів, а на одностороннє визначення прокурором ступеня винуватості особи і відповідного покарання для неї.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651.

2. Federal Rules of Criminal Procedure USA. URL: https://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp.

3. Federal rules of criminal procedure. Printed for the use of The Committee on the judiciaryє House of representatives U.S. Government publishing office Washington: 2021. URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/federal_rules_of_criminal_procedure_-_december_2021_0.pdf.

4. Weinreb L. Denial of justice – criminal process in The United States. URL: An official website of the United States government, Department of Justice.

5. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. К.: ОВК. 2016; Spanish criminal procedure examined: successes, opportunities and failures in the adaptation to EU requirements. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-022-00698-6; Criminal procedure act. Ministerio de Justicia. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf; Criminal procedural code of Italy. URL: https://canestrinilex.com/assets/Uploads/pdf/cf70b10e21/Italian-Code-of-Criminal-Procedure-canestriniLex.pdf; German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo; France. Criminal Procedure Code (consolidated as of March 2, 2015). URL: https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/14295.

SUMMARY

The article attempts to analyse the value of the legislative experience of certain foreign countries with regard to further improvement of the national rules governing simplified criminal proceedings.

Further study of the institution of «agreements in criminal proceedings» is appropriate taking into account three main factors: analysis of historical experience, generalization of the practice of applying current legislation and study of foreign experience: criminal procedural legislation and the practice of its application.

The institution of criminal proceedings on the basis of agreements is a successful «borrowing» of the legislative experience of other states and belongs to special judicial procedures. Perceived positively by society, as the possibility of an agreement between the suspect or the accused and the prosecutor or the victim provided by law has become a common alternative way of resolving criminal legal conflicts.

In the legislation of the European Union, the procedures for making a court decision on the basis of a plea agreement are not completely identical to the practice in the legislation of the United States: the initiative of the parties in solving the issues of prosecution is transformed by the impossibility of changing the accusation by agreement, and the «passive position» of the court in deciding the procedure for solving the criminal case proceedings - its limited activity. The special procedure for passing a court decision on the basis of a plea agreement has a procedural legal nature, similar to continental conciliation procedures: they are based on the consent of the parties, but are not related to the conclusion of the agreement by the parties as a process of negotiations regarding its terms, formalization of the agreements reached in a certain way. The subject of agreements is agreement with the charges presented, or the punishment proposed by the prosecutor, or the simplification of the court procedure for consideration of criminal proceedings.

Under the influence of European procedural culture and practice, the agreement in the USA legislation on the recognition of guilt acquires new characteristics: the court often shows wide boundaries for consideration (discretion) in imposing punishment; takes an active part in the discussion of the terms of the conclusion of the agreement by the parties; as a result of the prosecutor's unlimited powers to make decisions regarding the conclusion of the agreement, the latter becomes similar not to a bilateral agreement between the accused and the prosecutor after adversarial negotiations, but to a unilateral determination by the prosecutor of the degree of guilt of the accused and the corresponding punishment for him.

Keywords: simplified proceedings, plea agreement, conciliation agreement, agreement between a prosecutor and a legal entity, compromise, legislative experience of foreign countries.